

**MAKTABLARDA O‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH
ISHLARINI SAMARALI TASHKIL ETISH**

Gulmurodova Aziza Lapasovna

*Sirdaryo viloyati Boyovut tumani 35-umumiy
o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi*

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada maktablarda o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini samarali tashkil etishning psixologik-pedagogik asoslari, zamonaviy yondashuvlari hamda bu jarayonda maktab, oila va psixolog hamkorligining ahamiyati yoritiladi.

Kalit so‘zlar: kasbga yo‘naltirish, o‘quvchi, qobiliyat, qiziqish, motivatsiya, psixologik tashxis, kasbiy tanlov, ta’lim.

KIRISH

Maktablarda o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini samarali tashkil etish bugungi ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Chunki har bir o‘quvchi kelajakda o‘ziga mos kasb tanlashi, jamiyatda o‘z o‘rnini topishi va muvaffaqiyatga erishishi uchun to‘g‘ri yo‘naltirishga muhtoj bo‘ladi.

Kasbga yo‘naltirish jarayoni o‘quvchining qiziqishlari, qobiliyatlari, temperament xususiyatlari va shaxsiy moyilliklarini o‘rganish asosida amalga oshiriladi. Bu jarayonda psixologik tashxis metodlari — testlar, suhbatlar va kuzatuvlar muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ular orqali o‘quvchining ichki imkoniyatlari aniqlanadi.

Samarali kasbga yo‘naltirishni tashkil etish uchun avvalo maktabda tizimli yondashuv bo‘lishi zarur. Kasbga yo‘naltirish ishlari faqat yuqori sinflarda emas, balki boshlang‘ich va o‘rta bo‘g‘inlarda ham bosqichma-bosqich olib borilishi kerak. Bu o‘quvchining kasbiy qiziqishlari erta shakllanishiga yordam beradi.

Maktab psixologi bu jarayonda muhim rol o‘ynaydi. U o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini o‘rganadi, ularni mos kasbiy yo‘nalishlarga tavsiya qiladi hamda ota-onalar va o‘qituvchilarga maslahatlar beradi. Shuningdek, psixolog kasblar olami haqida tushuntirish ishlarini ham olib boradi.

O‘qituvchilarning ham roli katta. Ular dars jarayonida o‘quvchilarning qobiliyatlarini kuzatib boradi va ularning qaysi sohaga moyilligini aniqlashda yordam beradi. Har bir fan o‘qituvchisi o‘z faniga qiziqqan o‘quvchilarni rag‘batlantirishi lozim.

Ota-onalar bilan hamkorlik ham muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandining qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlashi, unga bosim o‘tkazmasligi va mustaqil qaror qabul qilishiga imkon berishi kerak. Aks holda, noto‘g‘ri kasb tanlovi kelajakda qoniqmaslikka olib kelishi mumkin.

Shuningdek, kasblar bilan tanishtiruvchi tadbirlar — ekskursiyalar, uchrashuvlar, “kasb haftalıkları” va amaliy mashg‘ulotlar o‘quvchilarning ongli tanlov qilishiga yordam beradi. Zamonaviy texnologiyalar va multimedia vositalaridan foydalanish ham bu jarayonni qiziqarli qiladi.

Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish maqsad va vazifalari:

-o‘quvchilarning bilim motivlarini shakllantirish, intellektual va ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirish;

- kasb-hunarlar dunyosi haqidagi ma‘lumotlarini kengaytirish.

- maktabdan tashqari bo‘sh vaqtlarini mazmunli va samarali tashkil etish, ularning qiziqishi, qobiliyati, layoqati va moyilliklarini inobatga olib kasb-hunar sirlarini o‘rgatish.

- o‘zining qobiliyat va imkoniyatlarini holisona baholash malakalarini shakllantirish va ularni amaliyotda qo‘llashga yo‘naltirish.

-ongli va mustaqil ravishda kasbni tanlashiga va ta‘lim muassasalariga (kasb-hunar maktabi, kollej, texnikum, oliy o‘quv yurti) o‘qishga yo‘naltirishga tayyorlash.

Vazifalar:

O‘quvchilarning ma‘lum bir kasb tanlashlarida ota-onalarni, keng jamoatchilik va maktab jamoasi bilan o‘zaro hamkorlik ishlarini tashkil etish;

O‘quvchilarga kasblar dunyosi haqidagi ma‘lumotlarni yetkazish, mehnatga nisbatan ijobiy munosabat hosil qilish;

O‘quvchilarning individual xususiyatlari va mehnat bozori talablarini hisobga olgan holda kasb tanlashlariga ko‘maklashish;

O‘quvchining kasb tanlashda o‘z jismoniy va ruhiy imkoniyatlarini inobatga olish malakasini shakllantirish;

Umumiy o‘rta ta‘lim maktablari bitiruvchi sinf o‘quvchilarining o‘z ustida ishlashlarini hamda kelajakda o‘z o‘rnini topishida munosib kasb egasi bo‘lishiga ko‘maklashish;

O‘quvchilarda “Ustoz-shogird” an‘analarini rivojlantirish, mustaqil kasb o‘rganishlariga imkoniyat yaratish. O‘g‘il bolalar uchun alohida, qiz bolalar uchun alohida kasblarga yo‘naltirish. “Ustoz va shogird” an‘anasiga muvofiq kasbni to‘g‘ri tanlashi uchun tanlayotgan kasbi to‘g‘risida ham yetarlicha ko‘nikma hosil qilish.

O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari psixologik va yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi bosqichlarni ajratib ko‘rsatish mumkin.

1.I-bosqich (1-4 sinflar) (Sinf soatlarida va Tarbiya fanini o‘qitish tarkibida)

2. II – bosqich (5-6 sinflar) (Sinf soatlarida va Tarbiya fanini o‘qitish tarkibida)

3. III — bosqich (7-8 sinflar) — (Rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar doirasida va va Tarbiya fanini o‘qitish tarkibida)

4. IV — bosqich (9-10-11 sinflar) (Rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar doirasida, Kasblar oyligi, Ustoz shogird an‘anasi va Tarbiya fanini o‘qitish tarkibida).

Birinchi bosqich – Kichik maktab

yoshidagi o‘quvchilarni bilishga oid va o‘yin ko‘rinishdagi ijtimoiy foydali mehnat faoliyatini amalga tadbiiq qilish orqali mehnat va kasb turlari, ularning yo‘nalishlari bilan tanishtirib borishni, mehnatga hurmat va mehnat ko‘nikmalarini ijobiy, xissiy ta’sirchan shakllantirish, shuningdek ommaviy kasblarga bo‘lgan qiziqishini shakllantirish.

Ikkinchi bosqich – O‘quvchilardagi qiziqish, qobiliyat, layoqat kabi xususiyatlarni aniqlash. Ularda shaxs sifatida jamiyatda o‘z o‘rnini topishdagi hamda ma’naviy- moddiy qadriyatning izlanuvchan – sinchko‘v ko‘rinishlarini shakllantirish. Kasblar olami haqidagi bilim va tasavvurlarini kengaytirish

Uchinchi bosqich –kasbiy faoliyatda bilim tajriba va qiziqish orttirishda o‘quvchilarning o‘z qiziqishlari va imkoniyatlari ("Men" imidjini shakllantirish) haqidagi g‘oyalar hamda shaxsiy hissini rivojlantirish.

To‘rtinchi bosqich – O‘quvchilarda kasbiy o‘zlikni anglashni shakllantirish davri ya’ni o‘quvchilarni aniq bir kasbni tanlashning shaxsiy ma’noga egaligini tushunib yetishi, jamiyat oldidagi burchi javobgarlik xislatlarini shakllantirish. o‘z-o‘zini tarbiyalash va o‘z-o‘zini rivojlantirish, tanlangan ish turida kasbiy sifatlarni shakllantirish, kasbiy rejalarni tuzish, tanlangan faoliyatga tayyorlikni baholash. “Ustoz-shogird” an‘analarini rivojlantirish, mustaqil kasb o‘rganishlariga imkoniyat yaratish.

Kasbiy o‘zini anglash - bu shaxsning o‘zini kasbiy jihatdan kim ekanini, qanday faoliyat unga mos kelishini va qaysi yo‘nalishda o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarishi mumkinligini bilish jarayonidir.

Psixologik nuqtayi nazardan, bu jarayon quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

a) **O‘zini idrok etish** (men kimman?);

- b) **O‘z imkoniyatlarini bilish** (men nimaga qodirman?);
- c) **Kasblarni tahlil qilish** (qaysi kasblar menga mos?);
- d) **Kasbiy maqsadni belgilash** (men qanday mutaxassis bo‘lishni xohlayman?).

Kasbiy o‘zini anglash bosqichlari

1. O‘zini bilish bosqichi

- Shaxs o‘zining xarakteri, temperament turi, qobiliyatlari, kuchli va zaif tomonlarini tahlil qiladi.

- Testlar, so‘rovnomalar, psixologik mashg‘ulotlar orqali o‘zini yaxshiroq anglaydi.

- Masalan: Hollandning RIASEC modeli, Shmishek temperamenti, Gardnerning intellekt turlari.

2. Kasblar olamini bilish bosqichi

- Kasblarning mohiyati, mehnat sharoitlari, ijtimoiy ahamiyati, talab etiladigan sifatlar bilan tanishish.

- O‘quvchilar uchun kasb yarmarkalari, suhbatlar, mutaxassislar bilan uchrashuvlar tashkil etiladi.

3. Taqqoslash va tanlash bosqichi

- O‘z qobiliyatlari va kasblarga qo‘yilgan talablarni taqqoslaydi.

- Qaysi kasb unga eng mos kelishini aniqlaydi.

4. Ongli qaror qabul qilish bosqichi

- Tanlangan kasbni ongli ravishda maqsad sifatida qabul qiladi.

- Shu yo‘nalishda o‘qish, malaka oshirish yoki tajriba orttirish bosqichiga o‘tadi.

Kasbiy o‘zini anglashga ta’sir etuvchi omillar

Ichki omillar	Tashqi omillar
Qobiliyat, qiziqish, shaxs tipi	Ota-onalar fikri
Temperament, xarakter	Maktab muhiti
Hayotiy qadriyatlar, motivatsiya	Jamiyat va mehnat bozori talabi
O‘zini baholash darajasi	Do‘stlar va ijtimoiy tarmoq ta’siri

Shuning uchun psixologlar, sinf rahbarlari va ota-onalar yoshlarni kasbiy o‘zini anglashga yo‘naltirishda birgalikda ishlashlari lozim.

Kasbiy o‘zini anglashni shakllantirish usullari

1. Psixologik treninglar va mashg‘ulotlar

“Men kimman?”, “Menga mos kasb”, “Orzular xaritasi” kabi interfaol mashg‘ulotlar.

2. Kasbiy testlar

RIASEC, “Kasbiy qiziqishlar kartasi”, “Temperament va kasb” testi.

3. Kasb yarmarkalari va uchrashuvlar

Turli soha vakillari bilan suhbat, real tajriba almashish.

4. Refleksiya va tahlil

O‘quvchilar o‘z his-tuyg‘ulari, muvaffaqiyatlari, qiyinchiliklari haqida fikr yuritadilar.

5. Mentorlik va maslahat

Tajribali mutaxassislar, pedagog-psixologlar yordamida shaxsiy rivojlanish yo‘lini belgilash.

Kasbiy o‘zini anglashning natijalari

- ❖ O‘z qobiliyatini to‘g‘ri yo‘naltirish;
- ❖ O‘z kasbini ongli tanlash;
- ❖ Kasbiy faoliyatdan ichki qoniqish hosil qilish;
- ❖ Mehnat samaradorligini oshirish;
- ❖ Shaxsiy va professional o‘shish.

Mehnatga tayyorgarlik bosqichlari:

1. Axborotli bosqich – Turli kasblar, ularning mohiyati, mehnat sharoitlari va talablar haqida ma’lumot olish. Maqsad: o‘quvchida kasblar dunyosi haqida umumiy tasavvur hosil qilish.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, maktablarda kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini samarali tashkil etish kompleks yondashuvni talab etadi. Oila, maktab va psixolog hamkorligi asosida olib borilgan ishlar o‘quvchilarning to‘g‘ri kasb tanlashiga va kelajakda muvaffaqiyatli shaxs bo‘lib yetishishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Kasbga yo‘naltirish va kasb tanlash asoslari. D.M. Anvarova
2. G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Universitet, 2018.
3. Davletshin M.G‘. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2017.
4. Shoumarov G‘.B. Amaliy psixologiya. – Toshkent: Sharq, 2016.
5. Mavlonov A. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
6. Ziyonet